

inriktade än andra och där de mindre enheterna nischas in i enlighet med sina lokala förutsättningar. Framför allt bör forskarutbildning bara äga rum vid de större universiteten, där stordriftens fördelar kommer till sin rätt. Att, som Carl Tham härom året gjorde, dela ut universitetsstatus i strid med Högskoleverkets rekommendationer är därför förkastligt. Nya lärosäten bör erhålla examensrätter ämne för ämne endast under förutsättning att de verkligen meriterat sig för detta.

Under läsningen av *Kunskap för välstånd* känner man igen den teknologiska och naturvetenskapliga *bias* som kännetecknar många FoU-diskussioner. När det talas i termer av forskning, vetenskap och kunskap är det knappast fråga om vilket slags kunskap som helst, utan framför allt om det slag som kan tänkas generera tillväxt (vilket som bekant omfattar endast tre av de fyra vetenskapsområden som forskningspolitiken nyligen låtit inrätta). När författarna prisar det amerikanska systemet för dess förmåga ”att snabbt och med goda ekonomiska resultat slussa ut kunskap från universiteten till det omgivande samhället” (s. 201) framstår denna slagsida som ännu mer uppenbar. Man kunde lika gärna tillägga en anmärkning om hur dåligt det amerikanska klimatet fungerat för att föra ut de intellektuella rösterna till det omgivande samhället. I en miljö där såväl finkulturen som de välfärdsstatliga ideologierna endast rönt begränsat anseende har humanister och samhällsvetare förblivit mer isolerade i förhållande till allmänheten och knappast spelat roller som står i proportion till deras förtjänster. Att exempelvis som i Frankrike låta de ”stora” intellektuella intervjuas i TV på bästa sändningstid vore väl tämligen otänkbart i USA? Den enda roll som Sörlin och Törnqvist tycks tillskriva humaniora är som drivkraft i det urbana kulturliv som förhoppningsvis skall locka de företagslokaliseringar som i sin tur skall garantera ökad tillväxt.

Det skall inte stickas under stol med att boken har stora förtjänster. Genom att underbygga den rådande politiska kursen med kritisk forskning avslöjar den dess orealistiska premisser och kommer förmodligen att sätta sina spår inom Utbildningsdepartementet. Det är också möjligt att det idag inte går att få gehör hos makthavare annat än med argument grundade i tillväxtprognoser, men genom att göra detta riskerar man också att stärka dagens tidstypiska instrumentalisering av kunskap. Även om författarnas slutsatser är avsedda att utgöra kritik mot forskningspolitiken delar de således också avgörande premisser i utbildningsministrarnas visioner om kunskapsamhället. Det återstår därför för

oss andra att åstadkomma kritiska granskningar av kunskapsmotivens politiska premisser.

Fredrik Schoug, Lund

Staffan Berglund och Karin Ljuslinder: *Humor som samhällsmoral – Svenskar och invandrare på den svenska TV-humorns arena*. Studentlitteratur, Lund 1999. 252 s. ISBN 91-44-00894-5.

Staffan Berglund och Karin Ljuslinder, forskare vid institutionen för kultur och medier vid Umeå universitet, har genomfört en undersökning av den svenska TV-humorn och relationen mellan svenskar och invandrare. De har analyserat hur TV-humorn kan medvetandegöra människor om invanda föreställningar och främja förståelse mellan etniska grupper men också förstärka fördomar. På en samhällelig nivå kan humorn utmana och peka på orättvisor och maktövertrepp. Studien innehåller dessutom en gedigen genomgång av tidigare forskning på området. Begrepp och teorier diskuteras på ett intresseväckande sätt.

Studien inbegriper hela kommunikationsprocessen, från sändaren av en text till mottagaren. Berglund och Ljuslinder belyser samspelet mellan textförfattarens avsikter, texten i sig själv, mottagarens tolkning av texten och forskarens förklaringar. De prövar olika teoretiska resonemang om vad skilda berättarstrukturer betyder för mottagarens tolkningar och exemplifierar humorns interkulturella funktioner, möjligheter och konsekvenser på både mikro- och makronivå.

Samtliga texter i programmen *Lorry*, *Helt Apropå* och *Släng dig i brunnen*, som under åren 1985–1997 på något sätt berört svenskar och invandrare ingår i undersökningen. 12 djupintervjuer har gjorts med sammanlagt 27 vuxna och tonåringar. Telefonintervjuer har gjorts med tolv av textförfattarna, ingen av dem kvinna.

Författarna problematiserar på ett intressant sätt begreppet humor. De är eniga om att humor har att göra med lustkänsla, något som roar, men konstaterar samtidigt att det inte finns någon enhetlig definition när ämnet skall behandlas vetenskapligt, särskilt eftersom humorforskning bedrivs inom en rad olika discipliner. Humor är nära relaterat till kulturell kontext. Denna avgör hur vi tolkar humoruttrycket och också vad som är tillåtet att skämta om och vilka former skämtet får ta. Humor kan ta sig olika uttryck, t.ex. i form av ironi, satir, ordvitsar, gåtor.

Medan humor rätt och slätt syftar till att locka till skratt syftar satiren till att kritisera eller protestera mot rådande förhållanden. Författarna frågar sig om satirikern kan ha samhällsförändrande intentioner, men konstaterar i undersökningen att majoriteten av textförfattarna i undersökningen vill roa, inte mer. Den kritik som förekommer ligger oftast inom ramen för rådande värderingar och därmed blir den varken särskilt utmanande eller verkligt oppositionell. Mottagarna i undersökningen förstår visserligen satiren men uppfattar att den är riktad mot andra än dem själva.

Den vanligaste humortechniken i de undersökta programmen är ironin. Denna går i princip ut på att berättaren säger en sak och menar en annan. Detta fungerar bra när mottagaren förstår det ironiska och kanske börjar tänka på ett nytt sätt, men det finns gott om exempel på att ironi långt ifrån alltid verkar på det sättet. I stället kan resultatet bli att problemen trivialiseras och att negativa fördomar förstärks.

Etnisk humor innehåller oftast projiceringar av sådana egenskaper eller företeelser som anses negativa i den egna gruppen. En av funktionerna är att markera gränsen mot andra och därmed förstärka den egna grupptillhörigheten. Den etniska humorns teman är ungefär desamma i samtliga västländer: språkförvirring, dumhet, snålhet, listighet och etnisk överlägsenhet.

Författarna gör en omfattande och intressant genomgång av teorier om humor. De flesta humorteorier är psykologiska och behandlar teman som oförenlighet, överlägsenhet och befrielse. Teorier om oförenlighet behandlar framför allt vad det är i en text som genererar humor medan teorierna om överlägsenhet och befrielse behandlar följdverkningarna hos mottagaren av ett visst humoruttryck. Till psykologins område hör också humorns funktion som avledare av otillåtna känslor och aggressioner. I denna form blir humorn samhällsbevarande.

Berglund och Ljuslinder diskuterar olika analysmodeller. Receptionsanalysen, som innebär att man studerar text, mottagare och vad som händer i mötet dem emellan, visade sig vara en för inskränkt metod. Det enda som egentligen kom fram var hur den undersökta individen skapar mening med berättelsen, men inte i vilken utsträckning individens tolkning utmanar den rådande ordningen eller vilka tankebanor som individen redan brukar följa. Författarna har därför kompletterat sin analys med ett diskursanalytiskt perspektiv, som gjort det möjligt för dem att relatera TV-humorn till sociala, politiska och kulturella sammanhang. De

har undersökt de språkliga uttryckens form och innehåll, studerat de diskursiva processerna från framställning av texten till mottagandet av den.

Det finns olika uppfattningar om vad som är en berättelse. Vissa forskare utgår från berättelsens olika beståndsdelar och andra från hur berättelsen är ordnad. Hur författaren bygger upp sin text beror på om den är avsedd att läsas eller lyssnas till. En del forskare intresserar sig mest för hur man berättar och därmed också för muntligheten. Författarna definierar berättandet som en sida av textens form. Hur en text berättas har liksom innehållet i berättelsen betydelse för hur den mottas av publiken. Vad gäller TV-mediet så råder det olika uppfattningar om berättandet hör hemma inom den skriftliga eller muntliga kategorien. Berglund och Ljuslinder utgår från att TV är ett muntligt medium och påpekar att i tidigare forskning har TV-program oftast analyserats med hjälp av mönster för skriftliga texter.

I TV-humorn följer berättandet i huvudsak traditionella former, vilket innebär att berättandet börjar med en presentation av berättelsens konflikt eller komplikation. I den följande upptakten skärps motsättningarna för att nå sin höjdpunkt i klimax. I en nedtoningsfas uppnås en lösning och i avslutningsfasen avrundas och utvärderas berättelsen. De viktigaste begreppen i traditionell berättarstruktur är händelse, konflikt och kausalitet. I den traditionella berättarstrukturen besvaras alla frågor som uppstår på ett sådant sätt att alternativa orsakssammanhang utesluts. Mottagaren får intrycket av att händelsernas följd är oundviklig och naturlig. Det är berättelsens kausala ordning som styr mottagarens tolkning i en bestämd riktning och förståelse av vad textförfattaren och/eller berättaren avser med sin berättelse.

I den episk-lyrisk berättartraditionen gestaltas tillstånd och/eller teman, den traditionella berättarstrukturen följs inte. Berättelsen har inte en upplösning utan mottagaren lämnas med obesvarade frågor och därmed flera tolkningsmöjligheter. Endast en av de undersökta texterna har episk-lyrisk särdrag och det är ett inslag ur Lorry, som behandlar temat ekonomiska flyktingar i form av svenskar som söker sig undan höga skatter m.fl. ekonomiska regleringar.

När humorn fungerar som redskap för utveckling av mottagarens medvetande öppnas nya tankebanor. Det oförenliga likaväl som det oväntade och det överraskande antas då "försätta mottagaren i ett sinnestillstånd där de kognitiva och emotionella processerna är alerta". Detta är inte per definition något behagligt – det är ju en

känsla av välbehag som de flesta av oss strävar efter.

Även om etniska stereotyper förekommer i programmen så förmedlar innehållet i humortexterna i huvudsak främlingsvänliga budskap: invandrare är socialt och kulturellt kompetenta, de är glada och mer spontana än svenskar, innovativa och godhjärtade. Svensk invandrarpolitik och flyktningmottagande är ett respektlöst översitteri. Rasister är löjlige och underbegåvade, rasism oacceptabelt, svensken är inskränkt, självgod, okunnig, fördomsfull och hämmad.

I alla tre programmen läggs skulden för bristande förståelse för invandrare på enskilda personer, ofta politiker, eller grupper, t.ex. skinheads. Det förekommer knappast någon egentlig samhällsanalys eller analys av strukturella problem. Berglund och Ljuslinder pekar på att det skulle kunna föra med sig att mottagaren betraktar rådande maktstrukturer som oundvikliga. Ingen av de intervjuade personerna hade heller tänkt på att orsakerna till de händelser som skildrades i programmen skulle kunna hittas i samhällets strukturella förhållanden.

En viktig utgångspunkt i studien är att främlingsfientlighet, likaväl som andra problem i samhället, kan ses som uttryck för ojämlik fördelning av resurser och som produkter av det sätt på vilket makt utövas. Författarnas undersökning om humor som samhällsmoral vad gäller svenskar och invandrare syftar alltså till att belysa ett vidare samhälleligt sammanhang än TV-humornas arena. Ett problem är att de egentligen inte definierar vad de menar med samhällsmoral och hur resultatet av studien kan överföras till en mer generell nivå.

Som ett svar på frågan om samhällsmoralen kan den tänkvärda avslutningsdiskussionen om forskarens roll och ansvar betraktas. I denna tar författarna ställning och påpekar att det passar etablissemangen bra att både massmedia och forskare "stannar upp vid rasism och främlingsfientlighet som ett eget problem i stället för att ifrågasätta rådande resursfördelning i samhället".

Berglund och Ljuslinder drar inga egentliga slutsatser om hur olika typer av mottagare i termer av t.ex. kön, ålder, inkomst, utbildning, sysselsättning och/eller etnisk bakgrund reagerar på de olika humortexterna i undersökningen. Som jag redan tidigare nämnt visar författarna att humorgenren har begränsningar vad gäller att fungera som en främlingsprogressiv kraft. Satir leder ibland till att förstärka stereotypa förhållningssätt och bekräfta maktrelationer och gränser mellan grupper. Ironi går inte alltid hem. Av undersökningen framkommer dock tydligt att humoristiska representationer

av mötet mellan nya och gamla svenskar mycket väl kan främja förståelse och samverkan över etniska och kulturella gränser.

Eva Norström, Stockholm

Boel Berner: *Perpetuum Mobile? Teknikens utmaningar och historiens gång*. Arkiv förlag, Lund 1999. 248 s. ISBN 91-7924-122-0.

Detta är det första bidraget i en ny serie med titeln Pandora från tema Teknik och social förändring vid Linköpings universitet och publiceras i anslutning till forskningsprogrammet *Att hantera osäkerhet* vilket undersöker människors kompetenser och tolkningar i det vardagliga hanterandet av komplex teknik.

En allmän föreställning är att teknisk förändring beror på en inneboende kraft hos tekniken som oundvikligen påverkar samhällsförhållandena i en viss riktning. Felet med en teknikdeterministisk forskning är enligt Boel Berner att den glömmar alternativa teknologier som blev utkonkurrerade under utvecklingens gång. I en alltför hög grad har också den företagsekonomiska betydelsen för teknisk utveckling framhävt. Om aktörerna glöms bort och tekniken anses leva sitt eget liv leder det ofta till pessimism ifråga om möjligheten att påverka den tekniska utvecklingen. Berner visar i sin bok att sociala och kulturella förhållanden har betydelse för att förstå varför en viss teknik vinner terräng framför andra.

Nya organisationsmönster, vanor och inställningar måste vanligen uppstå innan en innovation kan utvecklas. Teknikhistorien är full av exempel på uppfinningar som samtiden inte begrep nyttan av men som kom till nytta i ett senare historisk skede. Berner presenterar tre olika vetenskapliga perspektiv på de sociala aktörerna i en historisk utveckling. Det första perspektivet betonar den dominerande samhällsgruppens teknikintresse, som t.ex. borgerskapet i Marx och Engels historieanalys. Det andra perspektivet hävdar att vilket inflytande som olika sociala grupper får i teknikens utformning bestäms efterhand av flera faktorer under utvecklingens gång. Det tredje perspektivet är det mest intressanta enligt författaren. Det betonar betydelsen av den gemensamma inställningen hos de personer eller institutioner som arbetar med teknisk utveckling. Hon har lånat begreppet *praktikergemenskaper* från teknikhistorikern Edward Constant. Denna gemenskap avgör vad som är den bästa tekniska lösningen och förvaltar